

*Слободяник С.С.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Академія муніципального управління, м. Київ*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В статті досліджуються шляхи розвитку малого бізнесу в Україні, проаналізовані основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва.

В статье исследуются пути развития малого бизнеса в Украине, проанализированы основные показатели развития субъектов малого предпринимательства.

This article investigates the ways of development of small business in Ukraine, the main indicators of small businesses.

Постановка проблеми. Формування ринкової системи господарювання в Україні пов'язане із зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Визначальну роль у реалізації завдань перехідного періоду відіграє підприємництво, в т.ч. малий бізнес, оскільки він створює конкурентне ринкове середовище.

З іншого боку, як свідчить світовий досвід і практика господарювання, найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється, є малий бізнес.

Малі підприємства відіграють важливу роль у ринковій економіці, оскільки роблять її гнучкою, активно впливають на кон'юнктурні зміни, забезпечують насиченість ринку товарами, послугами, сприяють послабленню монополізму. Так, у промислово розвинених країнах ці підприємства становлять 90 – 95 відсотків їхньої загальної кількості та створюють 20 – 60 відсотків валового національного продукту. Особливо важливе значення цих підприємств у розвитку сфери послуг і торгівлі [1].

Через свою масовість малі підприємства забезпечують вдвічі більшу зайнятість населення на нових робочих місцях, ніж великі підприємства, що значно знижує напруженість у суспільстві, пов'язану з безробіттям.

Світовий та вітчизняний досвід свідчать про те, що мале підприємництво є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами.

Характерною особливістю сучасного етапу економічного розвитку є становлення (для постсоціалістичних країн) і подальше вдосконалення (для розвинутих країн) змішаної економіки ринкового типу.

Об'єктивними перевагами сучасної ринкової економіки є ефективно і переважно раціональне використання виробничих ресурсів, динамізм, конкурентоздатність, високі адаптаційні властивості щодо науково – технічного прогресу тощо. Ринковий механізм господарювання забезпечує свободу економічного вибору, реалізацію власного економічного інтересу та врахування інтересів ринкових суб'єктів. Не менш важливими ознаками ринкової економіки є реалізація підприємницького потенціалу, мобілізація самостійної ініціативи господарських суб'єктів. Підприємництво, в т.ч. мале виступає рушійною силою соціально – економічного розвитку.

Все це вимагає глибокого аналізу процесів, що відбуваються в малому бізнесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років проблемами підприємницької діяльності займалися провідні вітчизняні вчені в різних сферах економіки. Л. І. Воротіна, Р.Р. Ларіна, Л.В. Романова розкрили теоретичні основи та генезис підприємництва, соціально – психологічний портрет підприємця, державне регулювання підприємницької діяльності, практику підприємництва, організаційно – правові форми підприємництва, звітності та показників фінансового стану підприємства. Л.І. Донець, Н.Г. Романенко, С.Н. Соболев, В.Я. Горфінкель, В. Сизоненко розглядали зміст, принципи та види підприємницької діяльності в умовах трансформації форм господарювання вітчизняних підприємств. Але на даний час в умовах швидкої зміни податкового законодавства сучасні тенденції розвитку саме малого бізнесу в Україні є недостатньо висвітленими.

Мета статті: оцінка сучасного стану малого бізнесу в Україні та визначення тенденцій його розвитку, економічних чинників, що впливають на стратегію його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий бізнес є органічним структурним елементом ринкової економіки. Історично цей сектор економіки створював передумови ринкового середовища у вигляді дрібнотворного виробництва. Таке функціональне призначення малого бізнесу дуже важливе для країн, які йдуть шляхом відтворення ринкової системи господарювання.

В структурі сучасної змішаної економіки співіснують малий, середній та великий бізнес. Саме малий бізнес є вихідним, найбільш чисельним, а тому і найбільш поширеним сектором економіки.

Отже, малий бізнес – це провідний сектор економіки. Він становить основу дрібнотоварного виробництва; визначає темпи економічного росту, структуру та якісну характеристику внутрішнього валового продукту, ступінь демократизації суспільства; здійснює структурну перебудову економіки, швидку окупність витрат, свободу ринкового вибору; забезпечує насичення ринку товарами та послугами, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця; характеризується високою мобільністю,

раціональними формами управління; формує соціальний прошарок підприємців – власників, основу середнього класу; сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції.

Сучасні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні відображаються у притаманних йому функціях: створення малим бізнесом конкурентного середовища, адже в умовах вільної ринкової економіки конкуренція відображає змагання між господарськими елементами, коли обмежується можливість кожного з них вплинути на загальні умови обігу товарів на даному ринку, а також стимулюється виробництво тих товарів, яких потребує споживач.

Малий бізнес допомагає утвердженню конкурентних відносин, оскільки значно меншій мірі піддається монополізації, ніж великі підприємства. Саме ця риса малого бізнесу відіграла суттєву роль в послабленні, а іноді й в подоланні розвинутими країнами притаманній великому капіталу тенденції до монополізації та затримці технічного прогресу.

Необхідно зазначити, що малий бізнес оперативно реагує на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. В сучасних умовах це особливо важливо для прискорення науково – технічного прогресу (НТП), зростання номенклатури промислових товарів та послуг.

Актуальним є великий внесок малого бізнесу в здійснення прориву по ряду важливих напрямків НТП, передусім в галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції, малий бізнес тим самим виступає провідником НТП. Наприклад, більшість дрібних фірм, що з'явилися наприкінці 80-х років у Великобританії, є найбільш технічно оснащеними. А у США на сектор малого бізнесу припадає близько 50% науково – технічних розробок.

Разом з тим малий бізнес робить вагомий внесок у вирішення проблеми зайнятості. В розвинутих країнах на малий бізнес припадає в середньому 50% всіх зайнятих та до 70-80 % нових робочих місць. Якщо у період криз 70 – 80-х років в розвинутих країнах йшов процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не тільки зберегли, але й навіть створювали нові. Крім того, малий бізнес формує середній клас, тобто виконує функцію послаблення притаманній ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації. Без орієнтації на таку соціальну базу ринкового середовища, яким є середній клас, запроваджені реформи приречені на провал.

Отже, малий бізнес є одним з найважливіших дійових факторів економічного розвитку суспільства, яке опирається на ринкові методи господарювання. Його важливою функцією є сприяння соціально – політичній стабільності суспільства.

В умовах обмежених фінансових ресурсів саме малий бізнес не вимагає великих стартових інвестицій, має швидке обертання ресурсів, спроможний при певній підтримці найбільш швидко і економічно доцільно вирішувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції.

Таким чином, малий бізнес є основою розвитку та існування будь – якої ринкової господарської системи. Великий капітал, безумовно, визначає рівень науково–технічного і виробничого потенціалу, але основою розвитку країн з ринковою системою господарювання є мале підприємництво як найбільш масова, динамічна та гнучка форма ділового життя. Умовою успішного розвитку малого підприємництва в країнах з розвиненою економікою є те, що велике виробництво не протиставляється малому, а існує кооперування великих та малих суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що великі підприємства не пригнічують малий бізнес, а взаємодоповнюють один одного.

Динаміка загальних темпів приросту малого бізнесу країни свідчить про те, що починаючи з 1991 року, цей сектор економіки кількісно зріс майже у 12 разів [1].

Становлення малого бізнесу в нашій країні відбувалось в складних економічних умовах: падіння виробництва, інтенсивна інфляція, руйнування народногосподарського комплексу та погіршення матеріального стану основної маси населення. Проте, незважаючи на стійку тенденцію до зростання кількості малих підприємств, абсолютні значення темпів приросту були незначними. Так, найбільші темпи приросту загальної кількості суб'єктів підприємництва припадають на 1991 – 1996 роки і дорівнюють в середньому 148 – 191 % щорічно [1].

В подальшому відмічалось бурхливе зростання чисельності підприємств малого бізнесу, але з 1995 р. таке зростання почало уповільнюватися під впливом негативних факторів, притаманних національній економіці.

За більшістю якісних показників малі підприємства значно відстають від європейського стандарту: за якістю виробленої продукції (наданих послуг), за рівнем продуктивності праці, наявністю економічно доцільних створених робочих місць, соціальних гарантій та соціальної відповідальності. Так, у 2010 р. за темпами зростання продуктивності праці малі та середні підприємства значно відставали від великих – практично в два рази: працівники готелів та ресторанів (на 50,4 %), освіти (42,0 %), підприємств з охорони здоров'я та наданні соціальної допомоги (на 36,8 %), комунальних підприємств (на 39,5 %) [2].

На нинішньому етапі з введенням Податкового кодексу і посиленням фіскального навантаження на підприємців, зокрема, за рахунок сплати єдиного соціального внеску, в Україні зменшується кількість дрібних приватних підприємців. Так, за оцінками експертів у 2011 р. кількість

приватних підприємців, що припинили діяльність, становила близько 250 – 300 тис. [2].

Важливе значення малого бізнесу для розвитку економіки визначає необхідність пильної уваги держави до його формування і функціонування. Особливо це стосується трансформаційних країн, де малий бізнес, формувався в процесі масової приватизації.

Для визначення місця малого бізнесу в економіці будь-якої країни використовуються такі кількісні показники, що мають вплив на економіку країни – частка малого бізнесу у ВВП, капіталовкладеннях, загальній чисельності зайнятих, прибутку та ін.. Станом на 01.01.2010 р. більш ніж 90 % підприємств, зареєстрованих в Україні, належали до малого і середнього, але реальний внесок цих підприємств у ВВП – близько 11 %. [2]. За період 2005 – 2011 рр. доходи малих підприємств склали близько 5 % усіх доходів економіки, на відміну від країн Європи: у Данії, наприклад, підприємствами малого бізнесу щороку створюється 80 % національного продукту, в Італії – 60 %, середній внесок таких підприємств у ВНП країн – 63-67 %. Попри зростання доходів українського малого бізнесу, починаючи з 2000 року його частка у ВВП та кількість компаній малого і середнього бізнесу знижується. Так, у 2005 р. на 1000 осіб населення України припадало 11 малих і середніх підприємств, у країнах Центральної та Східної Європи – 34 підприємства, в 2009 р., відповідно 7 та 37 [1]. Тобто в Україні мале підприємництво ще не відіграє суттєвої ролі у ринковому середовищі.

Мале підприємництво найбільш розвинуте у сфері торгівлі і громадського харчування (51 %), де незначні витрати на створення таких підприємств та швидкий обіг вкладеного капіталу. В той же час кількість малих підприємств, що здійснюють виробничу діяльність, становить у промисловості не вище 14 %, будівництві – 10 %, побутовому обслуговуванні населення – 5 %, транспорту та зв'язку – 2 % від загальної кількості малих підприємств.

На регіональному рівні мале підприємництво розвинуте нерівномірно. Так, біля 70 % загальної кількості малих підприємств зосереджено у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Запорізькій областях, у місті Києві та Криму.

Проте у загальному обсязі виробництва цих регіонів питома вага малих підприємств є порівняно низькою (4 – 5 %) [2].

В таких регіонах, як Чернігівська, Житомирська, Рівненська та Волинська області, де кількість малих підприємств незначна, має місце високий рівень безробіття. Це свідчить про відсутність в Україні ефективної регіональної політики розвитку малого підприємництва.

Створення сприятливих умов розвитку малого підприємництва в регіонах значною мірою залежить від комплексу відповідних дій та заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

До них можна віднести такі, як запровадження нових механізмів розвитку регіональної соціальної інфраструктури на основі залучення коштів держави, регіонів і бізнесу, так і подолання бідності, запобігання розвиткові хронічної та успадкованої бідності на підставі зростання доходів та підвищення рівня життя всього населення; розвиток системи надання житлових і споживчих кредитів молодим сім'ям, а також реформування в повному обсязі системи пенсійного забезпечення і створення системи навчання протягом життя.

Висновки. Аналіз сучасної ситуації розвитку малого бізнесу в Україні свідчить про необхідність дієвої державної політики підтримки цього сектора економіки, забезпечення в його структурах у найближчі роки біля 30% рівня зайнятості населення та не менш ніж 25 % виробництва ВВП.

До необхідних заходів щодо вирішення цього завдання можна віднести: подальше удосконалення відповідної нормативно – правової бази підприємництва, вирішення питань щодо його організаційного та фінансового забезпечення; впровадження цільових і регіональних програм розвитку та підтримки малого бізнесу; використання єдиної вертикальної системи органів виконавчої влади з питань малого підприємництва; удосконалення мережі та підвищення дієвості роботи громадських об'єднань малого підприємництва; зокрема використання державних кредитних ліній для підтримки малого підприємництва із зазначенням середнього розміру позики, процентної ставки та секторів кредитування при умові створення нових робочих місць.

Слід подбати про: створення спеціалізованої банківської установи або установи з кредитування малого підприємництва; розробку механізму цільового використання коштів Фонду сприяння зайнятості населення на розвиток малого підприємництва; впровадження порядку кредитування малого підприємництва комерційними банками під гарантії бюджетних коштів; надання малим підприємствам, що підпадають під державні цільові програми підтримки малого підприємництва, державних гарантій, в тому числі у вигляді високоліквідних державних боргових зобов'язань; введення пільгового оподаткування прибутку комерційних банків, одержаного за рахунок кредитування малих підприємств; упровадження механізму використання іноземних кредитних ліній та гарантій для фінансування цільових програм; визначення чіткого порядку у процесі здійснення міжнародної технічної допомоги; про організацію інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення тощо.

Безумовно, суб'єкти малого підприємництва мають розраховувати перш за все на власні сили, власні матеріальні та фінансові ресурси. У такому разі державна підтримка не матиме характеру заохочення утриманства і розглядатиметься як основне джерело підвищення конкурентоспроможності і рентабельності.

Використані джерела інформації:

1. Ларіна Р.Р. Малий бізнес в Україні: роль та особливості розвитку в національній економіці (монографія) / Р.Р. Ларіна. - Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2007. – 300с.
2. Україна у цифрах у 2010 – 2011 р.р. [Електронний ресурс]. - <http://ukrstat.org>
3. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 № 4618-VI. [Електронний ресурс]. - <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
4. Помаз Ю. В. Сучасний стан та напрями розвитку малих підприємств у Полтавській області. Вісник Полтавської державної аграрної академії, 2012. - № 3. - С. 127 – 131.
5. Воротіна Л. І. Можливості збереження підприємств сектору малого бізнесу економіки України. / Л. І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки : Зб. наук. праць. – К : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Вип. 19. – С. 32 – 38.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс]. - <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

УДК 330.322

*Тихонович О.О.,
к.е.н., доцент, Академія муніципального управління;
Пономарьова Л.В.,
ст. викладач, Український гуманітарний інститут;
Тимошенко В. Ф.,
ст. викладач, Академія муніципального управління*

АНАЛІЗ СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Робота присвячена аналізу інвестиційної діяльності по регіонах України; відзначена неефективна державна інвестиційно-інноваційна політика; запропоновано створення загальнонаціонального попиту на інновації та впровадження широкого набору мотиваційних інструментів.

Работа посвящена анализу инвестиционной деятельности по регионам Украины; отмечена неэффективная государственная инвестиционно-инновационная политика; предложено создание общенационального спроса на инновации и внедрение широкого набора мотивационных инструментов.

The paper analyzes the investment activity in regions of Ukraine; the ineffective public investment and innovation policy presented, the creation of a national demand for innovation and implementation of a wide range of motivational tools suggested.

Постановка проблеми. Створення сприятливого інвестиційно-інноваційного середовища є одним з пріоритетних напрямів соціально-економічної політики країни. Це обумовлено тим, що від впровадження ефективних інноваційних проектів залежить стан вітчизняного